

6. Яўжэнка, І. Я. Факсімільнае выданне / І. Я. Яўжэнка // Энцыклапедыя літаратуры і мастацтва Беларусі : у 5 т. / [Рэд. калегія: І. П. Шамякін (гал. рэд.) і інш.]. — Мінск : БелЭн, 1987. — Т. 5. — С. 380.

7. Faksimile / Jan S. ; M. M. // Encyklopedia książki : w 2 t. / pod red. A. Żbikowskiej-Migoń i M. Skalskiej Zlat. — Wrocław : Wyd-wo Uniw. Wrocławskiego, 2017. — Т. 1. — С. 639–640.

УДК 655.533(476)

Д. П. Зылевіч
дац., канд. філал. навук
БДТУ, г. Мінск

ІНТЭРПРЭТАЦЫЯ БЕЛАРУСКАЙ КЛАСІЧНАЙ ЛІТАРАТУРЫ Ў СУЧАСНАЙ ВЫДАВЕЦКАЙ ПРАКТЫЦЫ

Артыкул прысвечаны аналізу сучасных выданняў класічнай літаратуры. Аб'ектам увагі сталі кнігі, выдадзеныя беларускімі выдавецтвамі з 2020 па 2023 гг. Ахарактарызаваны фармат выданняў, тып афармлення вокладкі, даведачны апарат. Зроблены вывад аб асноўных тэндэнцыях у падрыхтоўцы да друку класічнай літаратуры.

Класічнай літаратурай звычайна называюць творы, узорныя для той ці іншай эпохі. Яны заўсёды застаюцца ў актыўнай частцы масіву выданняў. У бібліятэках і на паліцах кнігарняў можна знайсці па некалькі варыянтаў аднаго і таго ж твора. У чытача ёсць выбар. І калі яму патрэбен канкрэтны твор, то на выбар адной кнігі з некалькіх варыянтаў будзе ўплываць выдавецкі паратэкст.

Выдавецкім паратэкстам называюць тую каля-тэкставую прастору, што стварае ў кнізе выдавец: вокладку, супервокладку, прадмову, каментарый, зноскі, анатацыю, ілюстрацыі, калонтытулы і калонлічбы і іншыя элементы выдання, якія дапамагаюць літаратурнаму твору наладзіць дыялог з чытачом.

Тэрмін «паратэкст» быў уведзены ў навуковы зварот тэарэтыкам літаратуры Жэрарам Жанетам у 1982 г. Праз некалькі гадоў ён выпусціў асобную кнігу, прысвечаную паратэксту [1], і з той пары тэрмін выкарыстоўваецца літаратуразнаўцамі (літаратуразнаўчы паратэкст) і спецыялістамі выдавецкай справы (выдавецкі паратэкст). Паратэкстуальнасць у дачыненні да розных мастакоў слова даследавалі такія навукоўцы, як І. В. Касценка, М. В. Капылова, А. Н. Фядотаў, А. А. Колатаў, Н. С. Бачкарова, В. І. Графава, І. І. Тулякова і інш.

Мэта нашага артыкула — ахарактарызаваць выдавецкі паратэкст сучасных кніг класічнай беларускай літаратуры. Аб'ектам увагі сталі выпушчаныя ў свет беларускімі выдавецтвамі з 2020 па 2023 гг. кнігі В. Дуніна-Марцінкевіча, А. Міцкевіча, Якуба Коласа, Янкі Купалы, І. Мележа, В. Быкава, У. Караткевіча і інш. класікаў літаратуры XIX і XX стст.

Трэба адзначыць, што выданнем класічнай літаратуры ў Беларусі займаецца абмежаваная колькасць выдавецтваў — у асноўным гэта «Мастацкая літаратура» і «Папуры», — значная частка кніг выходзіць у межах серый, таму канцэпцыі выданняў, а значыць і іх паратэксты, аднатыпныя.

Спачатку звернемся да найбольш вядомых серый.

Выдавецтва «Папуры» прапануе чытачам серыю «Мая беларуская кніга», у межах якой, акрамя пералічаных намі вышэй аўтараў, прадстаўлена творчасць М. Багдановіча, В. Ластоўскага, Л. Геніюш, Ф. Аляхновіча. Фармат кніг амаль кішэнны — 75×100/32. Вокладкі кніг гэтай серыі мяккія, ілюстрацыі на іх, згодна з класіфікацыяй Э. Галербаха [2], дэкаратыўнага тыпу. Дадатковыя колеры — белы і бэжавы, асноўны колер вокладкі ў розных кнігах розны. Строгая графіка шрыфта, імітацыя тканінавага перапляцення ў якасці фону, элементы васількоў для дэкаратыўнай рамкі з імем аўтара — усё гэта «трапляе» ў настрой літаратурнага твора і гарманіруе з уяўленнем аб класіцы.

Серыя разлічана на шырокае кола чытачоў. Ні прадмовы, ні каментароў, ні зносак, ні калонтытулаў няма. З афармлення кніжнага блока ў наяўнасці толькі шмуцтытулы.

Выдавецтва «Папуры» актыўна выпускае і асобныя выданні класічнай літаратуры. За апошнія гады свет пабачыла, напрыклад, некалькі асобных кніг У. Караткевіча. У цвёрдым пераплёце, стандартных фарматаў: 60×90/16, 84×108/32, з мінімальным даведачным апаратам. Прычым шэраг твораў выпушчаны ў аднатыпным афармленні, візуальна ўспрымаюцца як серыя. Гэта кнігі паменшанага фармату ў цвёрдай вокладцы, з лясэ. Фон вокладкі бэжавы; чорны і чырвоны колеры выкарыстоўваюцца для тэксту і невялікай сімвалічнай ілюстрацыі. Увагу прыцягвае стылізаваная літара К — самы буйны аб'ект на вокладцы. Гэты тып вокладкі можна вызначыць як дэкаратыўна-сімвалічны.

Выдавецтва «Мастацкая літаратура» прапануе некалькі серый. Серыя «Залатая калекцыя беларускай літаратуры» прадстаўляе тамы ў цвёрдым пераплёце стандартнага фармату

(60×90/16). Нярэдка гэта зборнікі. Напрыклад, том 18 мае назву «Раман 1920-х – 1930-х гадоў» і змяшчае творы Я. Нёманскага, П. Галавача, Л. Калюгі, С. Баранавых.

Серыя мае навуковага рэдактара (У. В. Гніламёдаў, С. Л. Гаранін і інш.) і рэдкалегію. Ёсць інфармацыя аб аўтарах дызайна серыі (У. Лукашык і У. Жук).

Вокладка бардовага колеру з вертыкальнай карычневай паласой уздоўж карашка. Па цэнтру — ілюстрацыя. Гэта ілюстрацыі тып афармлення. Форзацы бардовыя. Кнігі выглядаюць сур’ёзна і разам з тым стыльна, акуратна.

Аб клапацівай рабоце над серыяй сведчыць даведачны апарат: уступны артыкул літаратуразнаўчага зместу і каментары. На калонтыгулах указваецца назва серыі і імя аўтара твора.

Серыя «Scripta manent. Напісанае застаецца» канцэптуальна іншая. Вокладка кніг адпавядае папулярнаму ў наш час стылю мінімалізму. Светла-шэры колер фона без дэкаратыўных выяўленчых сродкаў, строгі дызайн лацінскага і кірылічнага шрыфтоў, кампазіцыя тэксту на вокладцы ствараюць уражанне свабоды, наяўнасці «паветра». Фармат 60×90/16.

Аб грунтоўным падыходзе да выпуску серыі сведчыць інфармацыя аб тым, хто з’яўляецца аўтарам канцэпцыі, дызайна і афармлення серыі — У. Лукашык і А. Яцук. Указваецца, што за ілюстрацыя на тытуле. Напрыклад, у зборніку Міхася Стральцова змешчана выява вокладкі кнігі «Адзін лапаць, адзін чунь» выдавецтва «Беларусь» 1970 г.

«Народная бібліятэка» — гэта таксама серыя класічнай літаратуры. Кнігі ў цвёрдым пераплёце, вокладкі рознага колеру, змяшчаюць партрэт аўтара, над ім — партрэт Францыска Скарыны. Для дэкору выкарыстоўваецца арнамент, які адсылае да кніг першадрукара. Колер шрыфта — белы. Для зручнасці карыстання прадугледжана лясэ.

У «Мастацкай літаратуры» з 2023 года ёсць яшчэ рускамоўная серыя «Мир классики», дзе прапануюцца творы як расійскіх аўтараў, так і беларускіх у перакладзе на рускую мову. Цвёрды пераплёт, тып афармлення вокладкі — дэкаратыўны, ёсць лясэ. Цёмна-карычневы фон, белыя колер шрыфта, лагатып серыі, вертыкальная і гарызантальная лініі, якія ствараюць перспектыву ў дызайне вокладкі. Строгі, лаканічны стыль афармлення добра суадносіцца з уяўленнем аб класічнай літаратуры. Фармат стандартны: 60×90/16. На абароце тытула ўказваецца, па якім выданні друкуецца, хто перакладчык і дызайнер.

Гэтае ж выдавецтва ў бягучым годзе заснавала асобную кніжную серыю для паэтычных тэкстаў — «Новая бібліятэка беларускай паэзіі». У серыі выйшаў зборнік М. Багдановіча «Вянок». Кніга ў цвёрдым пераплёце, завужанага фармата (84×110/32), з дэкаратыўным тыпам афармлення вокладкі — у чорна-белым колеры. Малюнак абстрактны, назва серыі змешчана ў вертыкальны прамавугольнік.

Зборнік разлічаны на тых, хто цікавіцца творчасцю М. Багдановіча, вывучае яе. У кніжным блоку ёсць фотаздымкі лістоў аўтара, вокладак кніг, рукапісаў. Ёсць пастаронкавыя зноскі. Кожны верх суправаджаецца ўказаннем на год і месца напісання. Відаць, каб не перагружаць лічбамі ніжнюю частку старонак, калонтытулы і калонлічбы даюцца зверху.

«Мастацкая літаратура» яшчэ выпускае разнапланавыя аформленыя тэматычныя зборнікі. Напрыклад, Алесь Бадак з'яўляецца ўкладальнікам кніг «Лясная гісторыя: 25 апавяданняў пра прыроду», «Хлопцы самай вялікай вайны: 25 апавяданняў пра Вялікую Айчынную вайну» і інш. Кнігі ў цвёрдым пераплёце, стандартнага фармату: 60×90/16, і разлічаны на масавага чытача, а значыць не абцяжараны даведачным апаратам.

Да юбілеяў нашых класікаў нярэдка выпускаюцца прыгожыя, якасна аформленыя выданні. Адзначым кнігу «Бацькоўскі дар: зборнік твораў Янкі Купалы і Якуба Коласа», падрыхтаваную выдавецтвам «Народная асвета» ў 2022 г. Кніга выйшла ў межах сацыяльна-творчага праекта «Сямейнае чытанне» сумесна з грамадскім аб'яднаннем «Беларускі саюз жанчын» пры падтрымцы Міністэрства інфармацыі і Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь. У зборніку прадстаўлены каляровыя фатаграфіі родных мясцін — вытокаў жыцця і творчасці песняроў беларускага народа.

Кніга павялічанага фармату: 70×100/16, на мелаванай паперы, у цвёрдым пераплёце. Вокладка светлага шэра-бэжавага колеру з беларускім арнамантам крыху цямнейшага колеру, што дысануе з насычанымі колерамі фотаздымкаў у кніжным блоку. З даведачнага апарата ёсць толькі прадмова «Слова да бацькоў» і пастаронкавыя зноскі. Кніга разлічана на сямейнае чытанне.

Пэралік кніг класічнай літаратуры можна працягваць, аднак найбольш тыповыя асаблівасці выданняў мы адзначылі, таму можам падвесці пэўныя вынікі.

1. Пераважная большасць кніг класічнай літаратуры выдаецца ў межах серый. Найбольшая колькасць серый належыць выдавецтву «Мастацкая літаратура».

2. Найчасцей кнігі выпускаюцца на якаснай паперы, у цвёрдым пераплёце, стандартных фарматаў: 60×90/16, 84×108/32.

3. Афармленне вокладкі найчасцей належыць дэкаратыўнаму ці сімвалічнаму тыпу, прычым нашы выдавецтвы ў апошнія гады перавагу аддаюць дэкаратыўнаму тыпу.

4. Даведачны апарат у асноўным мінімальны, абмяжоўваецца анатацыяй. Аднак ёсць кнігі, адрасаваныя «шырокаму колу чытачоў», якія ўтрымліваюць фотаздымкі, каментары — дадатковую інфармацыю для асэнсавання зместу.

5. Афармленне кніжнага блока абмяжоўваецца шмуцтытуламі, калі кніга выходзіць за сродкі выдавецтва. Часта кніжны блок упрыгожваюць фотаздымкі, найчасцей такія выданні выходзяць пры фінансавай падтрымцы Міністэрства інфармацыі Рэспублікі Беларусь.

6. Нярэдка сёння выпадкі, калі выданне класічных твораў з'яўляецца часткай выдавецкага або сумеснага для некалькіх арганізацый праекта, прымеркаванага да значных падзей.

Такім чынам, усе пералічаныя тэндэнцыі кнігавыдання ў галіне класічнай літаратуры абумоўлены сацыякультурнымі абставінамі ў нашай краіне, фінансавымі магчымасцямі выдавецтваў, «модай» у дызайне і інш. Кнігі якасныя, прыгожыя. Яны з'яўляюцца аптымальным матэрыяльным увасабленнем для канкрэтнага літаратурнага твора. Аднак можна заўважыць, што выдаўцы рэдка ідуць на эксперымент пры распрацоўцы канцэпцыі выданняў. Найчасцей відавочна падтрымка традыцыйных падходаў да выдання класікі з улікам сучасных тэндэнцый у паліграфічным выкананні, шрыфтавым афармленні. У цэлым, асноўная задача выдавецкага паратэксту — устанавіць камунікацыю паміж літаратурным твораў і яго пакупніком, дапамагчы чытачу настроіцца на ўспрыманне літаратурнага твора — вырашаецца ў поўнай меры.

Спіс выкарыстаных крыніц

1. Genette G. Paratexts: Thresholds of Interpretation / trans. by J. E. Lewin. — Cambridge University Press, UK, 1997. — 427 p.

2. Голлербах, Э. Ф. Современная обложка: 75 воспроизведений / Э. Ф. Голлербах. — Л. : Издательство Академии художеств, 1927.